

Cserti Csapó Tibor

Feladatbank a 7-8. évfolyam számára a cigányság letelepedése, lakhatása, lakókörülményei témakörhöz

Bevezetés

A feladatbank célja, hogy gyakorlati, a tanórákon feldolgozható feladatokat nyújtson a cigány népismeret tanító pedagógusok számára. Bár az anyag feladatait úgy alakítottuk ki, hogy a hetedik-nyolcadik évfolyamra járó iskolás korosztálynak szól, természetesen az anyagok használhatók az alsóbb, vagy felsőbb évfolyamokon is a tanulócsoport képességeihez, a tananyagban való előrehaladásához igazítva, illetve alkalmazhatók az egyéni differenciálás eszközeként is. Ugyanígy a kötetben a más évfolyamoknak címzett feladatgyűjtemények anyaga is bevonható a hetedikes-nyolcadikos korosztály népismeret óráin.

A feladatok a Kerettanterv és a Cigány nemzetiségi oktatás irányelve szerinti, az egyes évfolyamok tantervéhez illeszkedő, a tananyag feldolgozását, a tanóra színesebbé, diákközpontúbbá tételét elősegítő, a tanulói motivációt erősíteni szándékozó anyagok.

Ezek kidolgozása során törekedtünk arra, hogy hagyományos, papír alapon kinyomtatható és kézbe adható, illetve a korszerű IKT tartalmaknak is megfelelő feladatok kerüljenek a válogatásba.

A feladatok arra is alkalmasak, hogy a tantárgyak közötti koncentrációt megvalósítsák, hiszen a cigány népismeret témakörei szorosan kapcsolódnak a történelem, földrajz, ének-zene, vizuális kultúra, magyar irodalom tananyagához is. Ennek különösen azokban az intézményekben lehet jelentősége, ahogy a cigány népismeretet integráltan oktatják.

A Cigány nemzetiségi oktatás irányelve

https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/iranyelvek_nemzetisegi_oktatashoz

A cigány, beás, romani nemzetiségi nevelés-oktatás kerettantervei

https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/nemzetisegi_nevelas_oktatasi_kerettantervei/cigany_beas_romani

Ezek az évfolyamok az előző szakaszokhoz kapcsolódva – a változó és egyre összetettebb tudástartalmakkal összefüggésben – a már megalapozott kompetenciák fejlesztése, megerősítése, bővítése, finomítása, hatékonyságának, variabilitásának növelése a feladat.

A tantárgy fejleszti a véleményalkotások minőségét, a problémamegoldó gondolkodást. Segíti térben és időben a tájékozódási készséget. Erősíti a hovatartozás felismerését, az önazonosság vállalását.

A kerettantervben meghatározott témakörök közül a lakhatás, lakóhely tematikájába illő feladatokat mutatjuk be a feladatgyűjtemény jelen egységében, az alábbi témákhoz, célkitűzésekhez, tanulási eredményekhez és a kapcsolódó fogalmakhoz, fejlesztési területekhez illeszkedően.

További feladatok, megoldásokkal elérhetők: Cserti Csapó Tibor: Szociológiai, szociális tényezők a cigány népesség vizsgálatában. Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz. Feladatsorok. <https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Romologia/26Forray/26Forray-html/index.html?mode=test&id=9>

Ismeretek/Fejlesztési feladatok	
Nemzetiségek – különös tekintettel a cigányságra - földrajzi elhelyezkedése, számossága, kultúrája, élete ma Európában, Magyarországon. Együttélés az anyaországbeliekkel. Az egymás mellett élés mintái, modelljei. Ennek elemzése az adott településen. A szabadidő eltöltésének módjai. Egészséges életmód (étkezés, mozgás, sportolás). Egyéni és közösségi (családi) értékrendek összehasonlítása. Továbbtanulási tervek. Jövőkép. Önálló gyűjtő- és kutatómunkával szerzett ismeretekből prezentáció készítése. A mindennapi együttműködés és felelősségvállalás mélyítése, illetve tudatosítása a tanulóknak (család, iskola, baráti kör szintjén).	

Témakör	Természeti és társadalmi környezet	Órakeret 12 óra
Tanulási eredmény	A tanuló: – képes tájékozódni a cigányság vándorlását bemutató térképen – képes tájékozódni időben – megismeri és megérti a letelepedés/letelepítés folyamatát, okait, következményeit – megismeri az európai cigányság nagyobb csoportjait, jellemzőit	

Ismeretek/Fejlesztési feladatok	
A régi cigányházak jellemzői (építészeti anyag, alaprajz, berendezés). Szimbólumok. Szülő, tartózkodási, lakóhely azonossága vagy különbözősége, ennek okai. A cigány népvándorlás feltételezhető okai. Az útvonalak nyomon követése. Élet a vándorlás idején idegen országokban. A vándorlók és a többségi közösségek kapcsolata, menlevelek, vándorjelek. A vándorlás tárgyi emlékei, a mindennapi élethez használt eszközök. A vándorlás alatt folytatott gazdasági tevékenységek. Tájékozódás Eurázsia térképén. Telepítő tényezők. Cigányok Európában. Számosságuk. Kronológiai adatok rendezése: – a cigányok Európába érkezésük előtt	

– a cigányok megjelenése Európa országaiban, különös tekintettel a Balkán-félszigetre. Összefüggések keresése a cigányok történelme, földrajzi elhelyezkedése, nyelve között.

A kognitív gondolkodás fejlesztése.

Annak segítése, hogy fogalmazódjanak meg kérdések a tanulóknál, érezzék késztetést a válaszkeresésre: miért vannak gazdag és szegény országok, települések, családok, egyének?

Fogalmak	telepítő tényező, térképhasználat, vándorjel, menlevél, gondolkodási művele.
Javasolt tevékenységek	Adott település térképének elkészítése vázlatos bemutatással (a cigányok és más nemzetiségek által tömbszerűen lakott részek kiemelésével - meghatározott korszakban). Vándorlási térkép készítése, időszalag készítése, prezentáció készítése.

Témakör	Múlt és jelen	Órakeret 15 óra
Tanulási eredmények	A tanuló: – képes tájékozódni a történelmi időben – Ismeri és értelmezni tudja a múlt és a jelen cigányságot érintő folyamatait – megismeri az önkormányzatiság fogalmát, működését	

Ismeretek/Fejlesztési feladatok
A cigány történelem sajátosságai. Cigányok – a három részre szakadt országban – a felvilágosodás korában – a polgári Magyarországon. Törvényi szabályozás, rendelet a letelepítésről.

1.

Alkossunk három csapatot!

Az első csapat olvassa el az első forrást! Utána számoljátok be az olvasottakról a többieknek! Foglaljátok össze a lényegét!

Szempontok:

Mely korban járunk?

Mennyi és milyen forrás segít megismerni a régmúlt idők letelepülési viszonyait?

Milyen életmód jellemzi ezekben a korai századokban a cigányokat?

Mik a vándorló életmód sajátosságai?

Hogyan történt ez?

A történeti múlt

A hazai cigányság történetének kezdeti időszakáról, a középkorból szórványos forrásaink vannak. Azt tudjuk, hogy Nyugat-Európa a kezdeti kíváncsi fogadókészség után elzárkózott előlük, így a délről, délkeletről jövő vándorló csapatok megrekedtek, feltorlódtak a határos területeken. Látjuk, ahogy a többségében falusias, részben hadviselő társadalom települési egységei között jelennek meg a mozgó kis cigánycsoportok, felkínálva a maguk fémműves, szórakoztató, kereskedelmi és egyéb alkalmi kisegítő szolgáltatásait. Azt nem tudjuk, milyen volt pontosan az a vándorló életmód, amiben ők éltek, de azt tudjuk, hogy a vándorlás nem jelent céltalan kóborlást. A vándorló életnek is megvan a maga szabályozottsága, melyet alapjaiban a megélhetés és a letelepült társadalommal való egyéb kapcsolat határoz meg (ezen belül kialakulhatnak parancsoló szokások, közösségi hagyományok a vándorlás, a mozgás rendjéről). Bizonyos tervszerűséget már az is megkíván, hogy egyes csoportok ne zavarják meg más csoportok tevékenységét, mozgásukat összehangolják. Más az a mozgás, amikor egy megszokott területről kényszer miatt kell távozni, új életterületet keresve behatolni félig ismert vagy ismeretlen vidékre, kipuhatolni a hely viszonyait, szokásait, új kapcsolatokat keresni, kiépíteni, kiismerni a vidéket, napi vagy hosszabb időzésre alkalmas táborhelyeket felkutatni.

... (forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.):

Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító

Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyarorszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

A második csapat olvassa el a második forrást! Utána számoljatok be az olvasottakról a többieknek! Foglaljátok össze a lényegét!

Szempontok:

Milyen lakóhelyekről számolnak be a források?

Vannak-e nyomai állandó megtelepedésnek?

Mikor történt a letelepedés?

Miért maradhatott fenn a vándor életforma?

Sátrakról, kunyhókról olvashatunk. Kunyhót biztos, hogy nem egy éjszakai, hanem huzamosabb tartózkodásra építenek fel. (Kunyhó és sátor még a letelepedettség korában is megjelenik együtt, egy telepen - ahogyan a magyar őstörténet rekonstruálásakor is találunk erre példát.) Feltételezhető, hogy az ilyen időszakai telepekről járták be a környék településeit, felajánlva szolgáltatásaikat. Az a változat is valószínű, amelyben tavasztól ősziig mozognak, és télre építenek jobban védő szálláshelyet.

Nagyobb, állandó telepek (a forrásokban „cigányvárosok”) is kialakultak már a korai időkben hadi központok mellett. Ez nem biztos, hogy azt jelenti, hogy nagyszámú megtelepült család élt volna ott, inkább úgy érthető, hogy az állandó, nyilvános szükségletet folyamatosan elégítették ki egyediségükben változó cigánycsoportok. Az kérdéses, hogy mennyiben van folytonosság e nagyobb hadi telepek és a később ott élők között.

A megtelepedés korai időszaka bizonytalan. Nem tudjuk, hogy egy nagyobb közös területen mozgó cigánycsoportok hogyan tartottak kapcsolatot, hogyan egyeztették tevékenységüket, mozgásukat, milyen közösségi tudat tartotta össze őket. Kik voltak az első kiválók, megtelepedők. Van erre egy romantikus válasz: az elűzöttek, a közösségből valamilyen bűn miatt kutasztottak telepedtek meg a magyarság mellett. Biztos, hogy történt ilyen eset is, de valószínűbb, hogy nem száműzöttek, hanem inkább tehetséges, vállalkozó hajlamú, jó kapcsolatteremtési képességű emberek voltak az első kiválók családjaikkal, és talán inkább néhány összetartozó család, mint egy. A paraszti közösségeknek szükségük volt a jókezü, kis javításokat is elvégző fémművesekre, az első megtelepülők minden bizonnyal a kovácsmunkához, fémmegmunkáláshoz értők lehettek. Sajátosságuk a kicsiny mobil műhely, amivel olyan munkákat is el tudtak vállalni, amilyeneket a falusi kovács nem.

... (forrás: Lengyel Gabriella: Cigánytelepek egykor és ma. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyarorszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

A harmadik csapat olvassa el a harmadik forrást! Utána számoljatok be az olvasottakról a többieknek! Foglaljátok össze a lényeget!

Szempontok:

A szöveg szerint hogyan tagolódott a korabeli cigányság?

Milyen társadalmi csoportokról olvashattunk?

Mivel foglalkoztak a városi környezetben élők?

Hogyan alakult a cigányság lélekszáma?

Nem ismerjük a korabeli cigányság tagolódását. Látjuk, hogy nagyobb, városias településeken cigány emberek meglehetősen lenézett munkákat is végeztek (ezeket a munkákat a magyar lakosság inkább nem vállalta: pócegödör-, ároktisztítás, sintérkedés, hóhéri segédmunka). Ezek a csoportok a városfalon kívül telepedtek meg. De hogy milyen kapcsolatban voltak - vagy mennyiben voltak azonosak - a fémmegmunkáló, majd a kialakuló zenész- vagy a szórványosan már korán feltűnő fémegmunkáló csoportokkal, az nem tisztázott.

Az bizonyos, hogy a korai időkben, tehát a 16-17. században elindult egy lassú, szerves letelepülési folyamat. Előbb a falvak szélén, városfalak mellett látni kisebb-nagyobb megtelepült egységeket, majd elvétve már a településeken belülre is kerülnek egyes családok, kisebb csoportok.

Ugyanakkor minden bizonnyal maradtak félig vagy alig megtelepült mozgó csoportok is, akiknek a számát folyamatosan növelték a határokon túlról beszivárgó újabb cigánycsapatok.

... (forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.*)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyarorszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

2.

Válasszatok egy-egy kapcsolódó képet a saját szövegrészetekhez!

(A képek forrása: Bencsik Gábor (2011): *A cigányok képe - A magyarországi cigányság történeti ikonográfiája a 20. század előtt*. <https://pea.lib.pte.hu/items/c437798c-e115-4cb4-9ebd-d42e21529bb2>)

	
Vándorló cigányok a 17. században	Csicsva vára előtt ábrázolt cigány kovács és családja a XVII. század végén
	
Tenyérből jósló cigány asszony a XVII. század végén	Erdélyi üstföldöző cigány a XVII. század végén

Erdélyi cigány vajda a XVII. század végén

„vándorcigány” a XVII. század végén

Erdélyi cigány asszony a XVII. század végén

Cigányok Győr 1789-ben készült kéziratos térképén (részlet), Újkori Gyűjtemény, Xántus János Múzeum

Tamási vára előterében cigányasszony tenyérből jósol egy feltehetően magyar társaság hölgytagjának, Nypoort-féle sorozat

kanalas cigány, Ifjabb Neuhauser Ferenc színezett rézmetszete, Nagyszeben, 1807 körül

3.

Olvassátok el a szöveget, amely a 18. század felvilágosult abszolutista cigánypolitikát mutatja be! Majd válaszoljatok a kérdésekre!

(forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.*)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyarorszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

A 18. századi államhatalom központosító és rendcsináló törekvése a cigányok teljes beolvasztását tűzte ki célul. Deklarált ideológiája az volt, hogy az a mód, ahogyan a cigányok élnek, nemcsak a környezetüknek, hanem nekik maguknak sem jó, ezért -ha kell, erőszakkal - rá kell vezetni őket a helyes útra. Mögöttes szándék is kiolvasható a szövegekből: távoltartani a cigányokat a németajkú örökös tartományoktól, valamint a katolikus vallást erősíteni a cigányság térítésével (a felekezet létszámának növelése, a klérus külön javadalmazása).

Mely korban járunk?

Mely Habsburg uralkodókról szól a szöveg?

Ez a négy évtizedes időszak, mely némi - bocsánatos - aktualizálással felfogható elnyújtott letelepítési, telepfelszámolási akcióként, vagy ilyen akciók sorozataként is, nagyon hasonló kérdéseket vet fel, mint későbbi utódai:

Egységes népességként kezeli a cigányságot. A korabeli cigány népesség belsőleg tagolt volt, eltérő időben, eltérő irányból érkeztek különböző csoportjaik, és eltérő volt az a mód is, ahogyan bekapcsolódtak a helyi munkamegosztásba a letelepedettség, a félig - időszakosan - mozgó életforma, és a még helyét kereső vándor életmód sokféle változatát mutatva. Hasonlóan nem vették, nem veszik figyelembe a későbbi, 20. századi akciók sem a cigányság tagozódását, történelmi csoportjait, az együtt élők belső hierarchiáját.

Mi a hibája a fenti elvnek?

Szétszórtan, a magyar lakosság közé épüljenek a cigány házak, amennyiben lehetséges. Szinte szóról szóra ismétlődik a jozefiánus irányelv a párthatározati, majd projekttematikai szövegekben. Az „amennyiben lehetséges” megengedés kaput tár az elkülönültség fenntartása előtt. A 18. században is egységes területeket jelöltek ki a „neohungaricu-sok” számára, kivéve, amikor elhagyott jobbágyportára költöztettek egy-egy családot. A 20. században is egy bokrban jelölik/osztják ki az újépítésű cigány házak helyét.

Nézz utána, mit jelentenek a következő kifejezések a szövegben!

Jozefiánus:

Neohungaricus:

Mi volt a letelepítés alapelve?

Miért nem valósult meg ebben a formában?

Nagyobb területi egységet (megyét) nézve elszórtan jönnek-e létre az új telepek, vagy egy helyre vonják össze a terület cigány csoportjait. A 18. században több helyen felmerült az elképzelés, hogy a cigányságot úgysem lehet megrendszabályozni, a társadalomba illeszteni, egyszerűbb lenne összevonni őket, és hagyni, hogy ott - a társadalmon kívül - éljenek egymás között kedvük szerint. A 20. század rasszistáitól hallhattunk hasonló elképzeléseket, például a szögesdróttal körülkerített Hortobágyról, de még a legutóbbi években is született tudományosnak szánt javaslat nagyobb elnéptelenedő tájegység cigányokkal történő betelepítéséről.

Milyen ellentétes elképzelések jelennek meg a szövegben a 18. századi letelepítéssel kapcsolatban?

Telepítés és asszimiláció együtt jár. A 18. századi le- vagy áttelepítési intézkedések végrehajtása részben azért húzódott el annyira, mert a cigányok irtózáttal menekültek a velük szembeni egyéb intézkedések elől (gyermekek elvétele, nyelv- és viselettiltás, lóelkobzás, helyhez kötés). A 20. században már nincs szükség ilyen durva eszközökre, hiszen a cigányság hagyományainak jó részét már feladta, de nincs olyan telepítési program - beleértve a mai projekteket is -, amelyben valamilyen módon ne akarnák a cigányokat a helyesnek vélt életvitelre megtanítani (idő-, tevékenység- és pénzbeosztás, családtervezés, gyermeknevelés, higiénés szokások, ételkészítési szokások).

Mi akadályozta a szöveg szerint a 18. században a letelepítés végrehajtását?

4.

Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport gyűjtsön érveket, milyen hasznokkal járt a korban a cigányok letelepítése! A második csoport gyűjtsön ellenérveket, miért volt káros a 18. századi letelepítési kísérlet! Vitassátok meg érveiteket!

Hogyan kapcsolódik az első kép a szöveghez?

Mely jelenséget akarta ellehetetleníteni rendeleti úton a Habsburg kormányzat?

Válaszolj a második kép segítségével!

Bikkessy-Heinbucher József: *Bujdokló Tzigányfamilia.*
A Magyar és Horváth Országi Leg
nevezetesebb
Nemzeti Öltözetek Hazai Gyűjteménye.
Béts, 1816.

Utazó cigány csoport. Vasárnapi Újság, 1862.

5.

Olvassátok el a szöveget, amely a 18. század felvilágosult abszolutista cigánypolitikáját mutatja be! Majd válaszoljatok a kérdésekre!

(forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.*)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyar_orszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

A 18. században alakul ki a cigányság településszerkezetének a legutóbbi időkig fennmaradó váza. Uradalmi intézők, falvak, városok előljárói jelöltek ki területeket a letelepíteni szándékozott csoportok számára. Ez sokszor nem letelepítést, hanem áttelepítést jelent, a meglevő állandó vagy átmeneti sátras, kunyhós telepnek a kijelölt helyre költöztetését. A kijelölt területek olyan helyre esnek, amelyeket eddig másként (művelésre, építkezésre) nem hasznosítottak, mert nem hasznosíthatók. Falusi alvégeken, alsóvárosok szélén, uradalmi majorszéleken alakulnak ki a néhány családos telepek. Találkozunk olyan utólagos magyarázattal, hogy azért kerültek a települések szélére a cigányok házai, mert a kovácmesterség tűzveszélyes foglalkozás volt. De azok is oda kerültek, akik nem kovácskodtak. A megépülő házak az uralkodói javaslat szerint felhúzott falúak és kéményesek legyenek, az építkezésekben az uradalmak, a települési előljárók segítségére számít. Helytörténeti feldolgozások híján - már amennyit a korabeli források egyáltalán feljegyzésre méltónak vagy szükségesnek találtak ezekről az eseményekről - nem tudjuk, hogyan is történtek ezek az építkezések. Az eredményről valamivel többet tudunk.

Mi okozta a szegregált letelepedést?

Részben a korabeli, részben a későbbi tudósítások alapján visszamenőlegesen gondolhatjuk, hogy ... kevésbé vették komolyan az építkezés minőségét, mint a falusi, városi utcába illeszkedő házaknál. A leírásokban szereplő „nyomorúságos viskók” valószínűleg - helyi változatossággal - átmenetet képeznek a régebbi kunyhók és a helyben szokásos magyar szegény házak között. A mozgó csoportoknak is volt szilárd hajlékot építő hagyományuk, technikájuk, amely elég rugalmas volt ahhoz, hogy a helyben található építőanyagokat hasznosítsa.

Kis telepekre gondolhatunk ekkor, hiszen az együtt mozgó csoportok sem voltak nagy létszámúak, annyi összetartozó család élt együtt, amennyinek egy adott terület egy időben megélhetést adott - bár elképzelhető, hogy az időszakos megszálláskor, télre több csoport összehúzódott. Emellett maga a letelepítés, helykijelölés is módosult helyenként és koronként: volt, ahol inkább szétszórta, egy, két, három családot telepítettek meg, és volt, ahol egy helyre több csoportot igyekeztek elhelyezni - csak feltételezhetjük, hogy ez utóbbiak kevésbé stabil képződmények voltak.

A cigányság településeinek mely típusai léteztek a korban?

A kijelölt hely lehatároltsága előrevetíti a telepek későbbi alapvető sajátosságát, a zsúfoltságot: ami a kezdeti időben vélhetően elégségesnek látszott néhány család számára, az - nem számolván a későbbi népességnövekedéssel - idővel alig élhető viszonyokat eredményezett. Hajlamosak vagyunk a történeti eredményből magyarázni az eseményt: azt gondoljuk, hogy a cigány emberek valami belső tulajdonságuk szerint szeretnek egymás közvetlen testi közelében élni, és hogy ez a közösségi életük hagyományos szerveződéséhez tartozik. Az meglehet, hogy amióta ismerjük, összezártan, összebújó védekezésben látjuk őket, de azt is észre kell vennünk, hogy amint módjuk nyílik rá, szabadon, örömmel használják a nagyobb tereket, és a nagyobb térben a régihez hasonló hatékonysággal alakítják ki közösségi szervezetüket.

A telep helyének kijelölése egyéb következményekkel is jár. Az egyik a természeti adottságokból következik: a kijelölt területet gyakran azért nem használták addig építkezésre, művelésre, mivel vizenyős, belvizes, árvízveszélyes. A másik következmény az elhelyezkedéséből, a településhez képesti térbeli viszonyából adódik. A falu alvége, a város széle, a település kommunális kiszolgáltatásának színterei: vályogvető, téglavető gödör, döngkút, személtlerakó, vesztőhely, később temető. Ebbe a környezetbe települ be a cigány közösség, életterük távol esik a település központi életétől; a térbeli viszonyban, valamint a lakóhelyek rangkülönbségében kifejeződik a társadalmi távolság.

Milyen problémákat vetett fel a telepek helyének kijelölése?

A megtelepültség valószínűleg korántsem lett teljes. Tudjuk, hogy voltak magukat kivonni próbáló, üldözött csapatok, de a hegyek, erdők, barlangok nem adtak védettséget, mert megélhetésükhöz lakott helyeken kellett mozogniuk. A betelepülés is gyakran feszültséggel járt, olvasunk elűzött, „megszökött” cigányokról, lerombolt házakról, felégetett kunyhókról - mert a többségi közösség ellenállása nemcsak a házsorba telepítettekkel, de a településszéli telepekkel szemben is megjelent.

Mi akadályozta a cigányság teljeskörű letelepítését?

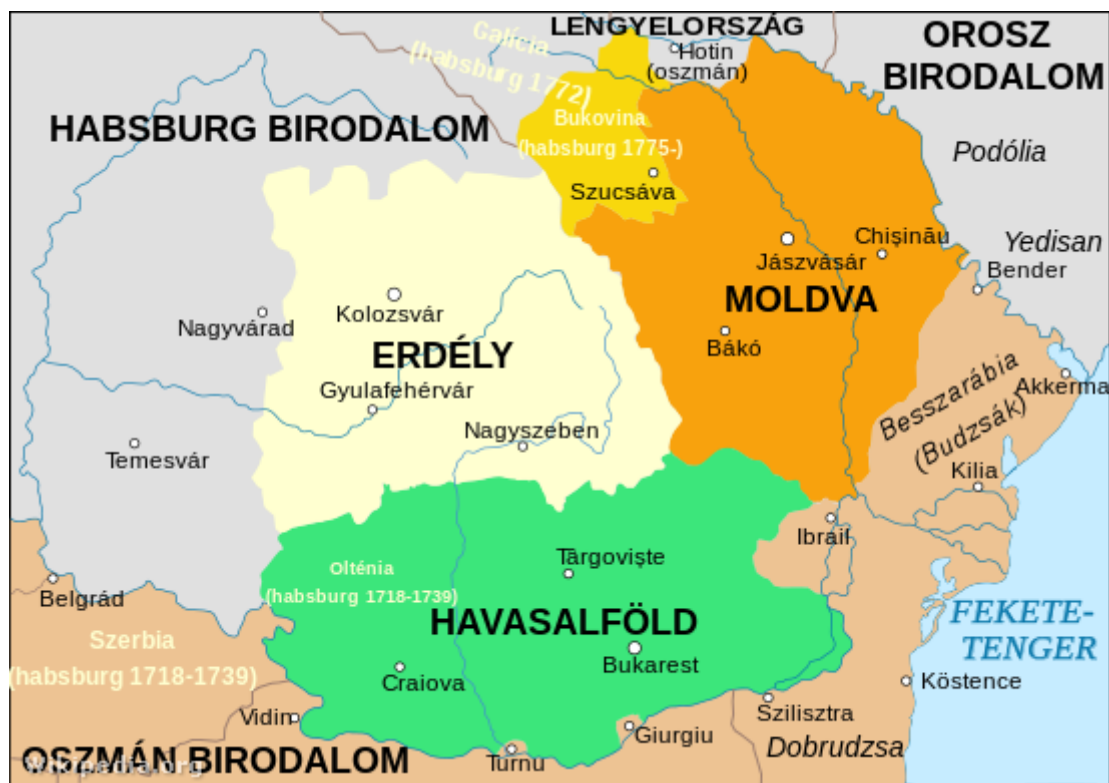
6.

Olvassátok el a szöveget, amely a 19. század letelepülési viszonyait mutatja be! Majd válaszoljatok a kérdésekre!

(forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.*)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyar_oroszaron_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

A 19. század végétől ismét újabb mozgó csoportok jelentek meg a keleti-délkeleti határokon túlról. Folyamatos, igaz, egyre csökkenő beszivárgásuk egészen az első világháború idejéig tartott. A jövevények a már kialakult szerkezetben, és a lassan megnyugvó együttélésben nehezen találtak helyet.

Hogy hívták a Román királyság megalapítása előtt a Magyar királyságtól keletre, délkeletre elterülő fejedelemségeket? Keresd meg a fenti térképvázlaton!

Nézz utána, mikor alakult meg a Román királyság! Mikor történt meg a fenti területeken a „rabszolgafelszabadítás”?

Válaszolj, hogyan kapcsolódik ez a szöveghez?

Egy részük famegmunkálásra - kitermelésre, feldolgozásra, használati tárgyak készítésére és házaló eladására, élelemért cserélésére - szakosodott. Őket szívesen szegődtették uradalmak: urasági, olykor közbirtokossági erdők szélén épültek fel a kis, néhány családos földkunyhós telepek. Itt megintcsak - mint a sármunkásoknál - összekapcsolódott munka, lakóhely, nyersanyaglelőhely. A lakott helyektől távoli telepek lakói termékeikkel bejárták a környék településeit. Maguk a telepek a munkalehetőség után költöztek, volt, hogy évekig egy helyben maradtak. Az életmód tartósította a mindenütt megtalálható anyagot felhasználó, mozgékonyt, egyszerű építkezési technikát. A megélhetési lehetőség változott, a famunkák háttérbe szorultak alkalmi erdészeti és mezőgazdasági munkáknak adva át a helyet, de az erdőszéli telepek maradtak, legfeljebb idővel közelebb költöztek a településhez: a *beások* jellegzetes földkunyhóit még néhány évtizede is megtalálhattuk a Dél-Dunántúlon.

Vizsgáld meg a következő térképet! Kiknek a területi elhelyezkedését ábrázolja a térkép?

A szöveg alapján jellemezd, miből és hogyan éltek!

Román anyanyelvű romák aránya az 1893-as vizsgálat szerint (minél sötétebb árnyalat, annál nagyobb arányban)

Román anyanyelvű romák aránya az 1893-as vizsgálat szerint

Másik nagy csoportjuk, akiket ma *oláhcigányoknak* neveznénk, legalábbis kezdetben, nehezebb helyzetben volt. Fémművesek (kovácsok, fémtárgyak készítői, javítói) már bőségesen voltak a letelepült cigány népességben. Hogy itt mennyi szabad lehetőség volt még, azt nehéz megállapítani, de az bizonyos, hogy fémmunkákkal és kereskedéssel is foglalkoztak. Mozdó csapataik gyakran összeütközésbe kerültek a hatóságokkal, a vándorlást, a lótartást tiltó rendelkezésekkel. Hamar mozdítható, könnyen költöztethető sátrakat, szárnyékszerű kunyhókat állítottak fel, kocsijukat is hálóhelyül használhatták, olykor ágy is volt rajta. Az ideiglenesség, az állandó veszélyhelyzetben a gyorsan mozdulás lehetősége határozta meg életüket.

Hogyan és miből éltek az oláhcigányok? Mi nehezítette a megélhetésüket?

7.

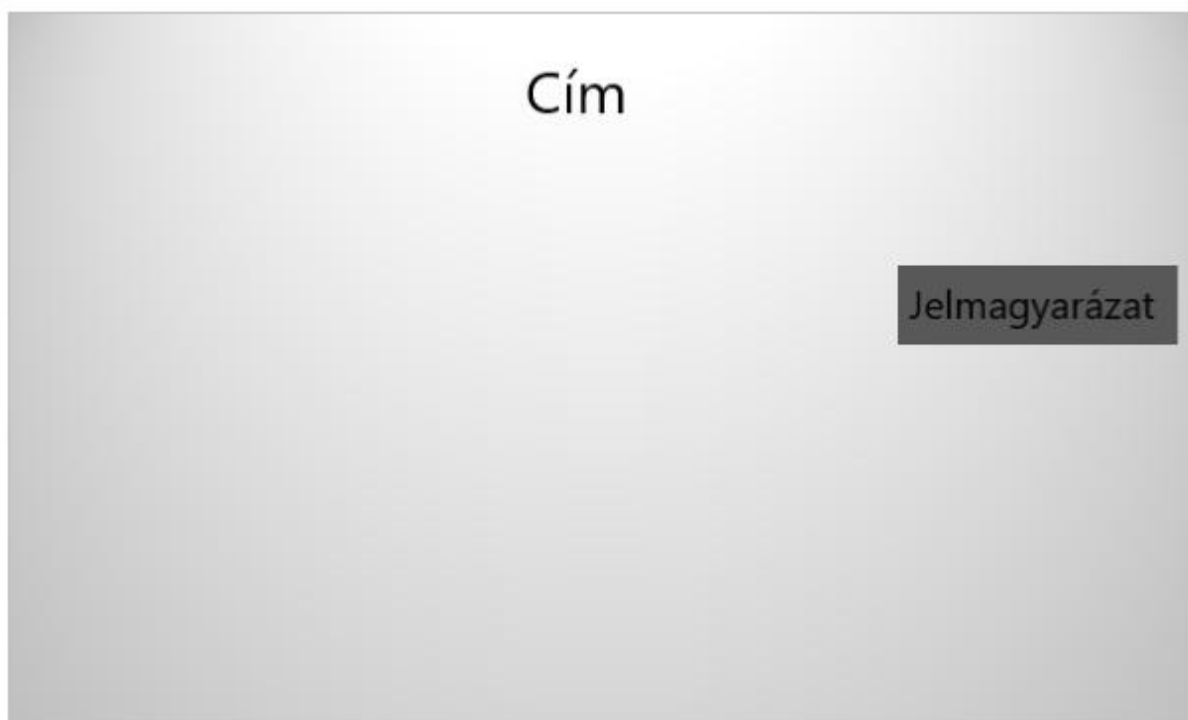
Az alábbi táblázat az 1893-ban végrehajtott „cigányösszeírás” adatait tartalmazza.

	Állandóan letelepedettek	Huzamosabb ideig egy helyben tartózkodók	Vándorok	Együtt
Ház	63,6	36,7	10,0	58,9
Putri és kunyhó	35,0	54,9	17,6	36,3
Föld alatti odú	0,6	2,8	1,8	0,9
Sátor	0,8	5,6	70,3	3,9
Egyéb	0	0	0,3	0
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0
Együtt	86,4	9,9	3,7	100,0

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyar_orszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

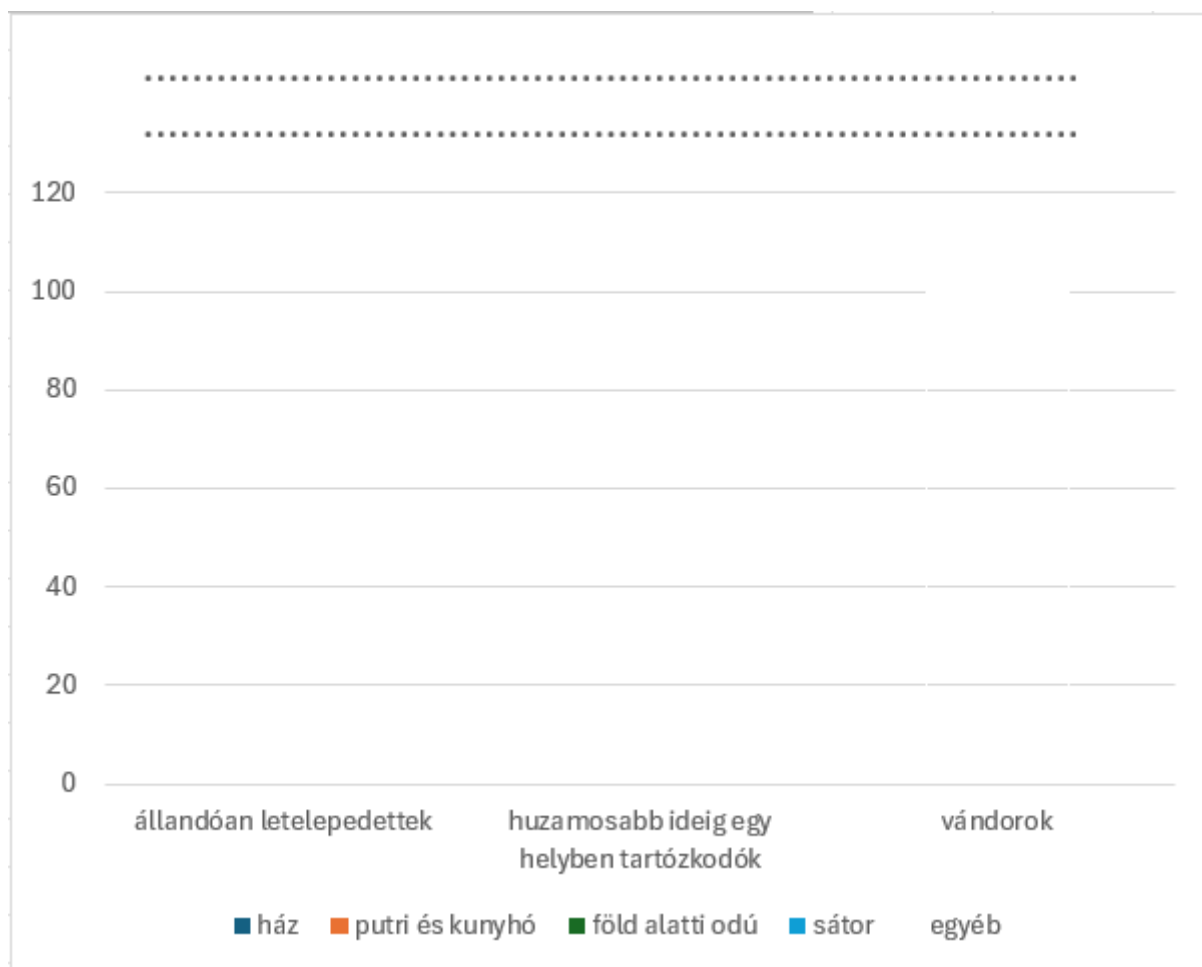
Vizsgáld meg az utolsó sor adatait! Milyen következtetést vonhatunk le az adatokból?

Ábrázold az utolsó sor adatait kördiagramon! Figyelj a jelmagyarázatra! Adj címet is az ábrának!

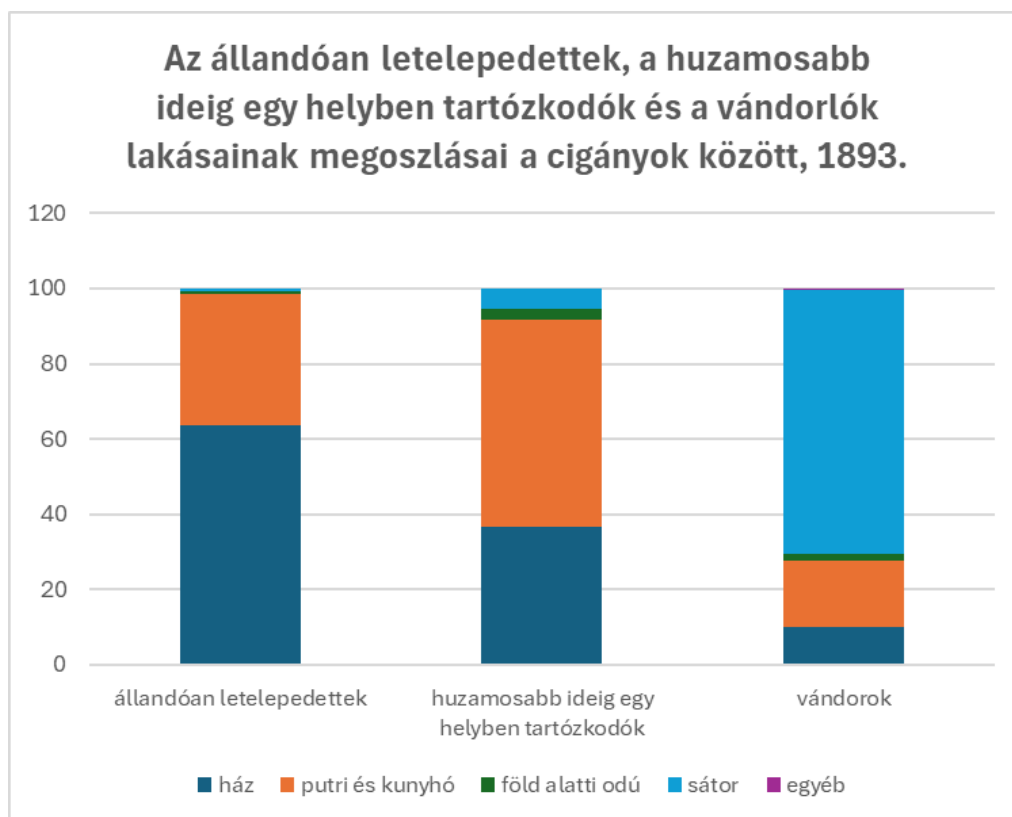
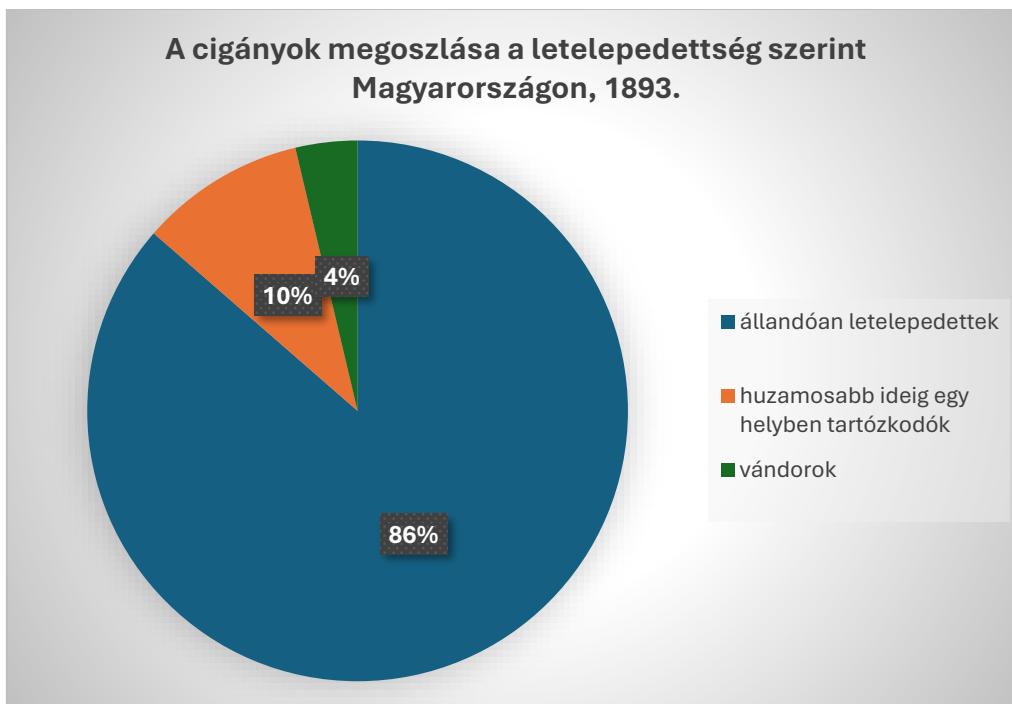
A lakástípusok megoszlása az életmódtól függött.

Ábrázold oszlopdiagramokon az állandóan letelepedettek, a huzamosabb ideig egy helyben tartózkodók és a vándorlók lakásainak megoszlásait!

Megoldás:

Az adatokból látszik, hogy a letelepült életmód jellemző volt a cigányokra már a 19. század végén is.

A 19. században, a romantika időszakában a vándorló, vagy erdőszélen letelepedett cigányok a szabadság, a természetközelség, érintetlen hagyományok eszményét testesítették meg. Ezért olyan népszerűek ebben a korban a képzőművészetben, az irodalomban a cigányábrázolások, ezért kerülnek bele a zeneiségbe a cigány zenei motívumok. Valójában a 19. század végén már a magyarországi cigányok jó része letelepedett életmódot élt, de a képi ábrázolásokon a vándorló, természetközeli képe szerepel túlnyomó többségben. Az 1893-as vizsgálat kimutatta, hogy romáknak alig több mint 3%-a tartozik a mitikus vándorcigányok közé. A korabeli fotókon viszont egyértelműen felülreprezentáltak -a fényképek készítőit jobban izgatta az „egzotikus vadember”.

Olvassátok el szöveget! A szöveg alapján válaszoljatok a kérdésekre!

„Egy olyan korszakról, amelyet egészében áthat a romantika szelleme, nem nagy bátorság kijelenteni, hogy a cigányok ábrázolásában is ugyanezt a szemléletet követi.

Ezzel együtt érdekes magukon a konkrét képeken tetten érni ezt az életérzést. ... A romantika igazi mestere Barabás Miklós, aki számos cigány tárgyú festményt, metszetet és könyomatot hagyott az utókorra – kézenfekvő feltételezés, hogy a cigányok iránti érdeklődése is romantikus indíttatású volt, bennük a szabadság és a természetközelség megtestesítőit látta. Az ő figurái esendőségükben is már-már bájosak, az ő képein a nyomorúság is harmonikusnak tűnik. Barabás a cigányábrázolásokban mintegy a világ sokszínű gazdagságát ünnepelte, és ezt az örömezt sugározza át mai szemlélőire is. ... Ugyanakkor azt kell mondanunk, hogy a cigányok ürügyén valójában saját ideáit festi meg: a ... Vándor cigány-telep című képe valósággal hemzseg a képi közhelyektől.” (Bencsik, 2010) <https://pea.lib.pte.hu/items/c437798c-e115-4cb4-9ebd-d42e21529bb2>

Barabás Miklós: Vándor cigány telep. 1860 körül

Miben mutatkozik meg a képen a szabadság romantikus érzése?

Mik azok a képi közhelyek a cigány életmódról, amelyeket a festő hangsúlyoz?

Mi köze lehet az ábrázolt világnak a valósághoz?

9.

Az alábbi szöveg a 19-20. század fordulójáról szól. Ekkor készült a statisztika (1893. évi Cigányösszeírás), ami kimutatta, hogy a vándorlók aránya mindössze 3,7% volt már csak ebben a korban. Válasszátok ki a képek közül, amelyek a szövegben leírt torz reprezentációt tükrözik!

Hiába a valódi vándorlók csekély aránya, mégis ők határozták meg a cigányokkal szembenálló közhangulatot - az ő megjelenésük volt a leglátványosabb, és ők kerültek a leggyakrabban érintkezésbe a hatóságokkal: a korabeli tudósításokból úgy tűnik, mintha a cigányság legfontosabb kérdése továbbra is a letelepítés lenne. Sorra születnek a mozgásukat korlátozó helyi intézkedések, országosan a hírhedt 1916-os belügyminiszteri rendelet, letelepítésük módjáról viszont nem esik szó.

(forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány*, Budapest, 2006.)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyar_orszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

Vasárnapi Újság 1861. és 1864. között

Vehéci cigánytelep, 1915 és 1918 között

„Kecskeméti cigányváros”, 1915.

Grafikai lap, 1910-es évek

Grafikai lap, 1910-es évek

Vasárnapi Újság 1861. és 1864. között

Grafikai lap, 1910-es évek

Nagyidai cigánytelep, 1915 és 1918 között

Cigány tábor, 1818. Metszet Bright útleírásából

Vándorcigányok, Schabinszky L. 1892.
H.O.M.F. Borsod megye

Cigányok a Mecsekben, 1918.

„Oláh cigányok”, 1915 és 1918 között

10.

A 19. század utolsó, és a 20. század első évtizedeiben újabb, kis létszámú mozgó csoportok jelennek meg, nem módosítva jelentősen a kialakult képet. Jellegzetes közösségeik a szőnyegárusok, valamint a vend és szinto mutatványosok, köszörűsök. Tevékenységükből adódott, hogy télre szálláshelyükön voltak, tavasztól ősziig mozogtak. A könnyebben boldoguló kereskedők, de különösen a mutatványosok hamarabb jutottak településszéli építési lehetőséghez, ahol kisebb, együtt dolgozó családi telepek alakultak ki, így ezek a téli szállások állandósultak. A szegényebb köszörűsök inkább laktak sátorban, ideiglenes kalyibában.

A cigányság többsége mindig is nehezebben, nyomorultabb körülmények között dolgozott és lakott, mint a magyar társadalom szegényei. A 20. század első felében ez a különbség megmaradt, és csak azért nem fokozódott, mert magának a többségi társadalom szegényeinek létfeltételei is romlottak. A főként paraszti házi szükségletre termelő cigány kézműipar nehéz helyzetbe került az iparcikkek tömeggyártásával - de ez létfeltételeit alapján nem vette el, hiszen a cigányok kínálta termékekért, szolgáltatásokért fizethettek a paraszti gazdaság amúgyis eladhatatlan termékmaradványaival, a háztartás kiselejtezett eszközeivel. A kieső lehetőségek helyett a cigányok - talán éppen olcsóságuk miatt - növekvő arányban jutottak megélhetéshez mezőgazdasági alkalmi és idénymunkákból, betagolódva az agrárproletariátus seregébe. Életkörülményeik lényegében nem változtak, legfeljebb térbelileg, olyankor, ha a távolabbi telepek közelebb kerültek a lakott helyekhez: uradalmi majorba költöztek, közelebb húzódtak egy településhez, vándorló csapatokat használaton kívüli gazdasági épületekbe helyeztek el.

A cigányság döntő többsége gyenge építésű, kis alapterületű házakban, vagy putrinak minősített, még gyengébb építményekben, kisebb arányban, földkunyhókban élt. Vannak város lakó cigányok is, a mezővárosok vagy az iparvárosok falusias külterületeinek szükségleteire települtek ide, a főváros peremvidékén szintén vannak kovács vagy kereskedőtelepek. A városiak lakóhelye inkább csak a közigazgatás szintjében tér el a falusiakétól. Kivételt képeznek a sikeres zenészek, akik a városok szegényebb részein, de polgáris körülmények között élnek - a zenésztársadalom nagy része azonban szintén telepeken él.

Nagyon rossz, egészségtelen körülmények között lakott a falusi és városi nem cigány szegénység is, és az ő élethelyükben, településen belüli elhelyezkedésükben is jelentős szegregációt figyelhetünk meg. Vannak szegény városrészek, nyomornegyedek, szegénytelepek, falun van alvág, szegénysor. És vannak - hatástalan - nyomorenyhító akciók, van jótékonykodás, vannak kutatások is, melyeket elkötelezett szociográfusok végeznek, akik ébren tartják a társadalom lelkiismeretét, mindez azonban a cigányságig nem ér el. Valahogy a legkiválóbb szellemek látóköréből is kiesik a cigánytelepek nyomora.

(forrás: Lengyel Gabriella: Cigánytelepek egykor és ma. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyar_orszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

Válaszolj a kérdésekre a szöveg alapján!

Mi jellemzi a vándor kereskedők, mesterek, mutatványosok életmódját a 19-20. század fordulóján?

Milyen lakóhelyekkel jellemezhetők?

Milyen helyekre telepedtek le a cigányság szegényebb rétegei?

Hogyan jellemezhető a városi cigányok lakóhelye?

Miben térnek el a sikeresebb zenészek lakókörülményei?

11.

A mához közeledve egyre inkább tisztul, és ezzel együtt egyre bonyolultabbá válik a kép. Szaporodnak a cigányság életkörülményeiről szóló hivatalos helyi beszámolók, jelentések, a 60-as, 70-es években a szociográfusok, szociológusok új nemzedéke lép színre, akik nemcsak az akkor adott helyzetet dokumentálták, de igyekeztek felgyűjteni a történeti visszaemlékezéseket is. Amikor a múlt és a közelmúlt állapotát hasonlítjuk össze, az a benyomásunk, hogy a múlt viszonyai egyszerűek, átláthatók, ellentétben a közelmúltéval. Ennek pedig csak az lehet az oka, hogy a múlttól jóval kevesebbet tudunk. A cigányság régebbi települési, együttélési/elkülönülési formái is jóval változatosabbak lehettek, mint amilyen összkép a szórványos forrásokból kibontakozik. Csalog Zsolt, aki egy személyben lévén néprajzkutató és szociológus, sajátos, kettős fénytörésben vizsgálta a jelenségeket, így figyelmeztet minket: „... az a cigány-kép, amelyet a mi generációink kialakíthattak maguknak, nem valamiféle 'őseredeti' állapotot tükröz, hanem másodlagos, egy általános és mélyreható deklasszáció eredménye. A tisztas szegénységet felváltójelenkori slum: egy nép történelmi katasztrófájának gyászos eredménye.” Nem tudjuk, hogy a telepi élet-keret, amelybe a cigányság generációinak sora született bele - két évszázad alatt, csoportonként hosszabb-rövidebb ideig -, milyen régebbi értékeket őrzött meg, és melyeket írt fölül. A 20. század második felében az „archaikus telep” kifejezés jelentős pozitív tartalmakat hordoz (eltekintve a modern társadalom komfortos berendezkedésétől). Archaikusnak mondhatunk egy telepet, ha a telep helyét a közösség maga viszonylag szabadon választotta, vagy kijelölt helyre telepedtek, de ott a lakóegységek legalább a közösség saját rendje és szokásai szerint helyezkednek el a térben, valamint ha a közösségnek módjában van az így megszervezett térben saját rendje és szokásai szerint élni. Ilyen teleppel - ha valaha egyáltalán létezett - mi már nem találkozhattunk, legfeljebb a közösségi élet bomlásának - esetenként újrászerveződésének - különböző fázisaival. A történetileg alakuló formák eredetének megértése a főbb típusok által kijelölt helytörténeti vizsgálatokkal lehetséges. A szemlélő dolgát nehezíti, hogy figyelembe kell vennie a nehezen követhető politikai viszonyokat, melyek a változásokat elindítják, a közösségek önmozgását módosítják.

(forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.*)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyarorszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

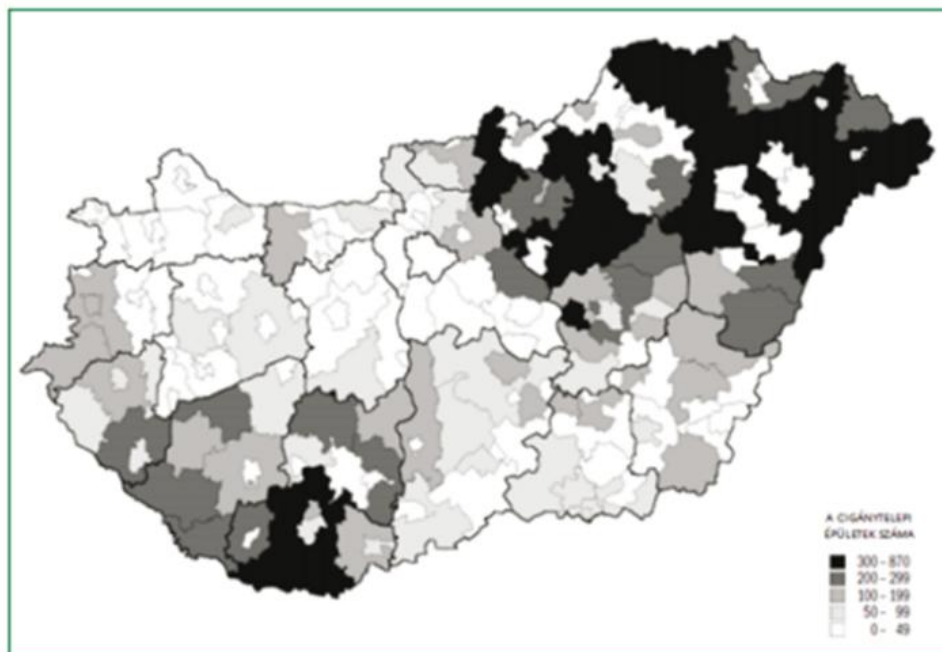
Miért tudunk többet a 20. századi letelepültség állapotairól, sajátosságairól?

Mit érthet azalatt a szerző, hogy a 20. század második felében az „archaikus telep” kifejezés jelentős pozitív tartalmakat hordoz?

12.

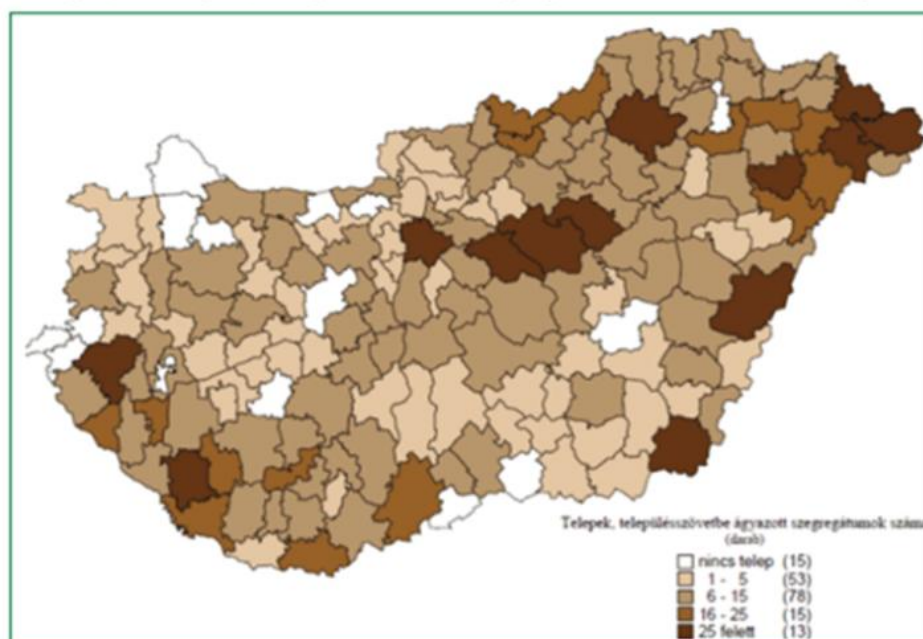
Hasonlítsátok össze a két térképet! Az első a telepfelszámolási akciók elején, a második 2010-ben készült. Milyen különbséget láttok?

A cigánytelepi épületek száma Magyarország járásaiban és városaiban, 1964

Forrás: Kertesi-Kézdi 1998: 123.

Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok száma kistérségenként, 2010

Forrás: Domokos 2010.

13.

Vizsgáljátok meg az alábbi táblázat adatainak segítségével, hogyan változott a romák lakásainak minősége a pártállami időszakban, majd a rendszerváltozás után!

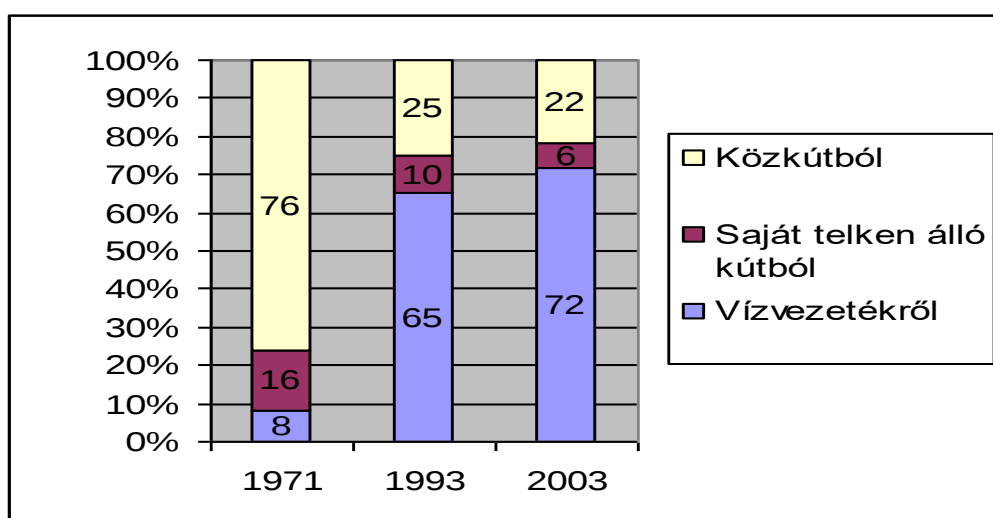
	1971	1993	2003
szilárd falazatú lakások aránya (%)	33	80	
földes padlójú lakások aránya (%)	61	10	4
ivóvíz-hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)	8	65	72
vízöblítéses WC a lakáson belül (%)	3		51
elektromos hálózatra csatlakozó lakások aránya (%)	56		98

Különböző mutatók változása a cigányok lakásait illetően

(Forrás: Kemény- Janky-Lengyel, 2004)

14.

Elemezzétek az oszlopdiagramot! Hogyan változott a romák lakásainak vízszerezési lehetősége a vizsgált időszakban? Hogyan függ ez össze a telepek felszámolásával?

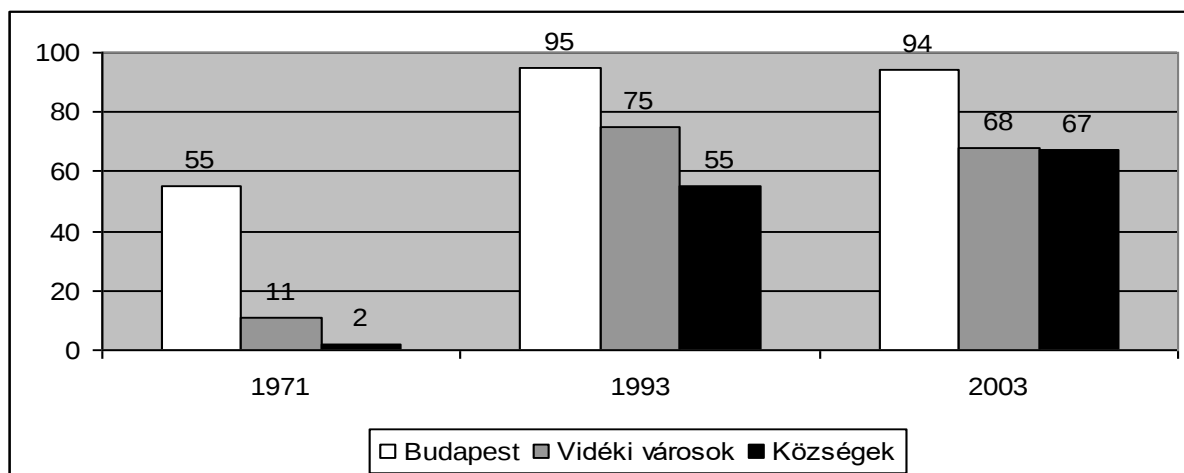

A cigányok lakásainak vízszerezési lehetősége

(Kemény-Janky-Lengyel, 2004)

15.

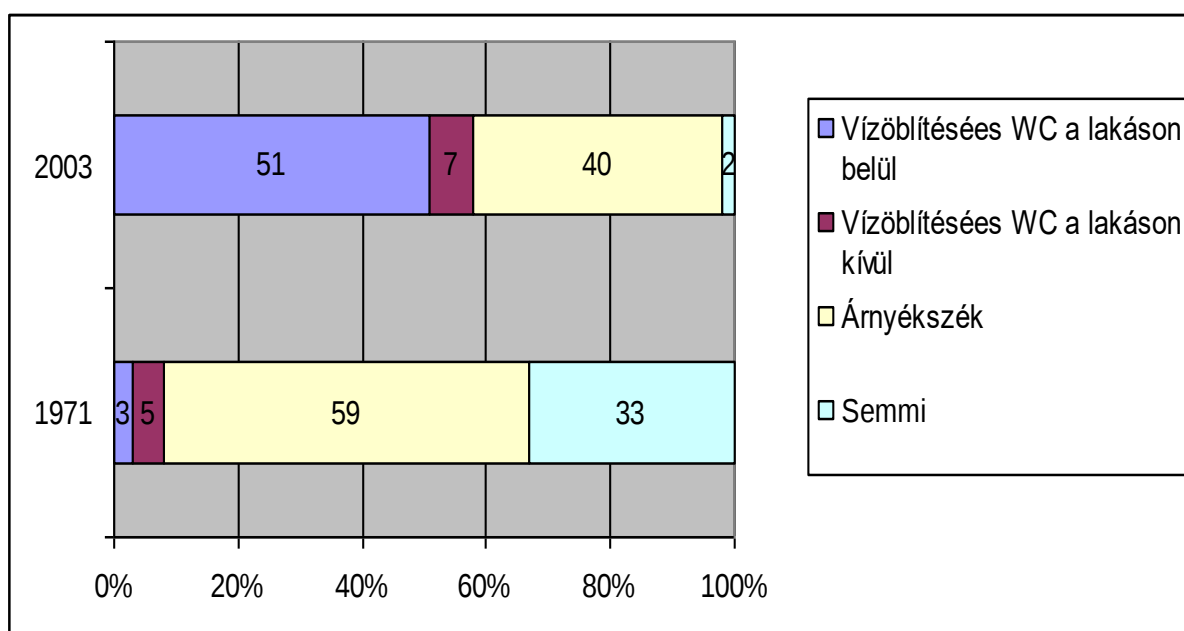
Vizsgáljátok meg az oszlopdiagram adatait! Milyen különbségek figyelhetők meg a cigányok életkörülményeiben a különböző településeken?

A cigányok lakásainak vezetékes vízzel való ellátottsága településtípusonként (%)
(Kemény-Jankó-Lengyel, 2004)

16.

A szalagdiagram segítségével jellemezzétek az egészségügyi körülmények alakulását! Hogyan függ össze az adatsor a településfelmérés folyamatával?

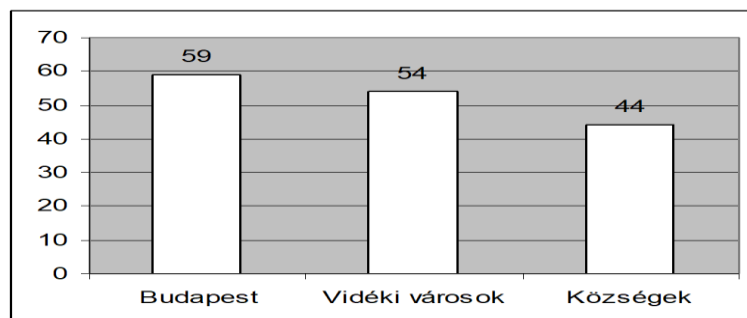

A cigányok lakásainak megoszlása a szerint, milyen WC van a lakásban
(Kemény-Jankó-Lengyel, 2004)

17.

Az alábbi ábra segítségével mutassátok be a közegészségügyi helyzet különbségeit az egyes település típusokban!

A cigányok lakásainak vízöblítéses WC-vel való ellátottsága településtípusonként (%), 2003.
(KEMÉNY-JANKY-LENGYEL, 2004)

18.

A táblázat adatainak segítségével mutassátok be a telepfelszámolás alakulását az időben előre haladva!

*A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek
felszámolásának alakulása* (Bencsik István: *A Magyarországon élő
cigánylakosság*)

Év	Lakások száma	Családok száma	Személyek száma
1964	48966	55425	222160
1974	28255	31875	125969
1984	6277	8623	42066

19.

Nézzétek meg a táblázat adatait, az egyes tervidőszakban előirányzott Cs-lakás építések számára és azok megvalósulására vonatkozóan!

Időszakok	Előirányzat (db)	Teljesítés (db)	Teljesítés %-a
II. ötéves tervidőszak (1965)	800	237	29,6
III. ötéves tervidőszak (1966-1970)	5224	4436	84,9
IV. ötéves tervidőszak (1971-1975)	10000	8000	80,0
V. ötéves tervidőszak (1976-1980)	12100	10426	86,2
VI. ötéves tervidőszak (1981-1985)	9769	7975	81,6
VII. ötéves tervidőszak (1986-1989)	6539	5846	89,4
Összesen	44432	36920	83,1

A központi lakásszám előirányzatok (CS-lakás építési és vásárlási keretek)

20.

A pártállam telepfelszámolási programja során különböző megoldásokat vetettek be a telepekről elköltöztetett cigány családok lakhatásának biztosítására.

Nézzétek meg a képeket! Beszélgetsetek arról, mennyire voltak ezek jó megoldások a megfelelő lakhatási körülmények szempontjából!

Élnek-e a környéketeken emberek hasonló körülmények között?

Volt cselédházba költöztetett beás cigányok, Alsópáhok, Gizella-major, 1988.

Zita-telepi barakk a Gyáli út - Könyves Kálmán körút - Üllői út által határolt területe

Sajószentpéter, Váci Mihály u., csökkentett értékű CS lakások

Megüresedett falusi házak

21.

Elemezzétek az alábbi adatok segítségével a telepfelszámolás folyamatát! Mennyiben sikerült teljesíteni a pártállami célkitűzést?

*A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek
felszámolásának alakulása*

Év	Lakások száma	Családok száma	Személyek száma
1964	48966	55425	222160
1974	28255	31875	125969
1984	6277	8623	42066

Forrás: Bencsik István: A Magyarországon élő cigány lakosság társadalmi beilleszkedése az 1970-es évektől napjainkig. ELTE BTK, Budapest, 1988.

Időszakok	Előirányzat (db)	Teljesítés (db)	Teljesítés %-a
II. ötéves tervidőszak (1965)	800	237	29,6
III. ötéves tervidőszak (1966-1970)	5224	4436	84,9
IV. ötéves tervidőszak (1971-1975)	10000	8000	80,0
V. ötéves tervidőszak (1976-1980)	12100	10426	86,2
VI. ötéves tervidőszak (1981-1985)	9769	7975	81,6
VII. ötéves tervidőszak (1986-1989)	6539	5846	89,4
Összesen	44432	36920	83,1

A szöveg alapján állapítsátok meg, milyen tényezők akadályozták a telepek felszámolásának folyamatát a pártállami években!

A pártállam folyamatosan tett kísérleteket a cigányság felkarolására. így az MSZMP KB Politikai bizottságának 1961 június 30-i "A cigány lakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról" című határozata (HUSZÓCZY M. 1983.) leszögezi, hogy a cigányság nem alkot külön nemzetiséget, nem szabad őket elkülönítve kezelni és a társadalomba való mielőbbi beillesztésük érdekében meg kell oldani állandó, nem elkülönült letelepítésüket, állandó munkahellyel való ellátásukat, egészségügyi körülményeiket és kulturális színvonalukat javítani kell. Intenzív felvilágosító munkát tart kívánatosnak mind a cigányság, mind a lakosság más rétegei között is az előítéletes gondolkodás leküzdése érdekében. Az 1961-es MSZMP határozat után megindult a cigánytelepek felszámolása, a kampány célja az asszimiláció elősegítése, a munka és oktatás rendszerébe való beillesztés, az állandó letelepítés, a munkahelyi, egészségügyi körülmények javítása volt. A kormány határozata nyomán az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, a Pénzügyminisztérium és az OTP kedvezményes lakásépítési akciót indított, ehhez azonban hiányoztak a cigányság részéről előírt feltételek (egy év folyamatos munkahely, 10 % előtakarékosság, nem volt meg a fedezet a hitelkeret és a lakás tényleges bekerülési költsége közötti különbözetre), s az akció sikere nem volt átütő. A rossz anyagi helyzet miatt nem volt garancia a hitel visszafizetésére, a hitel koránt sem fedezte az építkezés költségeit, gyakran történtek visszaélések a lakásokat építő vállalkozók részéről, silány minőségű lakások készültek, sok esetben fürdőszoba nélkül.

A beköltözött lakosok életvitele sem változott meg gyökeresen, a vizet, villanyszámlát nem tudván fizetni, kikapcsolták e szolgáltatásokat a lakásokból, így tulajdonképpen a putri jellegű életvitelnek a telepekről a falvakba való áthelyezése történt meg, s ez a lakosság többi részével újabb konfliktusokhoz vezetett. Jellemző volt, hogy egy generáció a putriban maradt, s csak a fiatalabb nemzedék költözött az új lakásba, illetve gyakori eset volt, hogy az új lakást egyszerűen eladták, s visszaköltöztek a telepre. (TAUBER I. 1986.) Telepnek egyébként is a négynél több "lakásból" álló lakott helyet vették, így a szétszórtan élő családok eleve nem juthattak hozzá a támogatáshoz.

A fent említett problémák miatt a cigányság jobb lakáskörülményekhez juttatása nem hozta meg a kívánt eredményeket, 1965. és 1975. között 12 673 lakásnak megfelelő hitelkeretet használtak fel (HuszóCZY M. 1983) (a keret kb. 60%-át), ami tulajdonképpen csak a természetes szaporodás igényeit elégítette ki. Mindemellett a telepi lakosok száma az 1964-es állapotról, amikor is 222 000 fő élt telepen, 1981-ig 50-55 000 főre csökkent. (KOZÁK I. 1986.)

forrás: Cserti Csapó Tibor: *A cigány népesség társadalmi-gazdasági helyzete a Dél-Dunántúlon.* [cserti-csapo-tibor-phd-2003.pdf](#)

23.

A rendszerváltás óta eltelt idő kormányzatai rendre megfogalmazták a maguk integrációs elképzeléseit, amelyek lényegében nem terjedtek túl a szegregációs foglalkoztatási struktúra fenntartásán, az oktatási „felzárkóztatáson”, majd a legutóbbi időben a szegregált oktatás lebontásának kísérletén, valamint közegészségügyi és jelképes antidiszkriminációs intézkedéseken. A települési, lakhatási viszonyokat óvatosan érintették: a tervek csak a kérdés feltérképezésére, a koncepció kidolgozására vonatkoztak. A kormányzati gondolkodás jó ideig a bejáratott telepfelszámolás sémán belül mozgott.

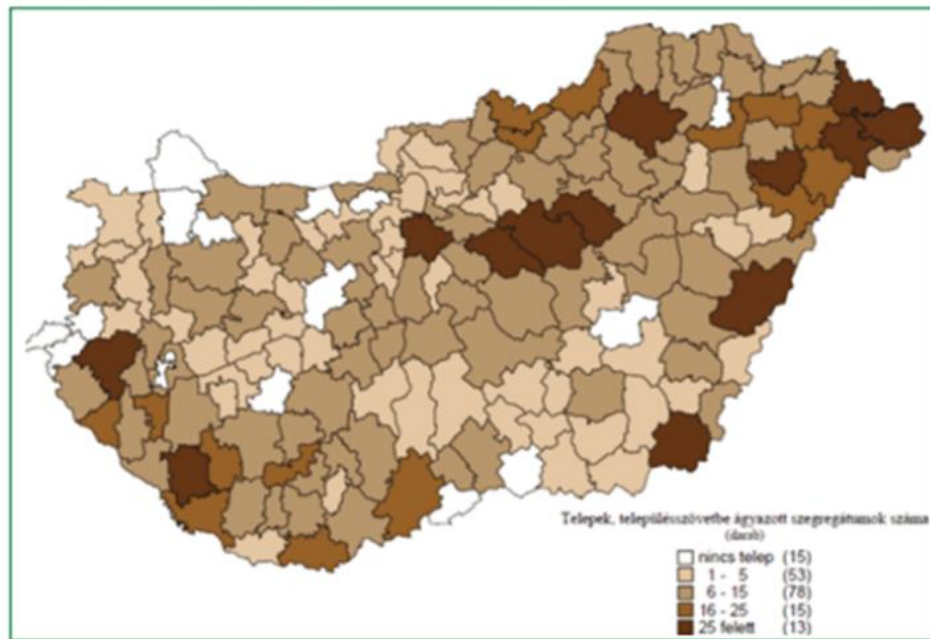
A helyi önkormányzatoknál 1997/98-ban országos adatgyűjtést végeztek a megyei településfejlesztési tanácsok közvetítésével a településen található cigánytelepekről. Az eredményt komoly módszertani problémák, és az adatszolgáltatás technikai nehézsége miatt fenntartással kell kezelnünk. Azt elfogadhatjuk, hogy ekkor a helyi önkormányzatok szerint 96 ezer ember élt 538 „telepen vagy telepszerű lakókörnyezetben”.

(forrás: Lengyel Gabriella: Cigánytelepek egykor és ma. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyar_orszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

Vizsgáljátok meg a fenti szöveghez kapcsolódó térképet, s állapítsátok meg, mely megyékben, azon belül mely kistérségekben a legjellemzőbb a szegregáció!

Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok száma kistérségenként, 2010

Forrás: Domokos 2010.

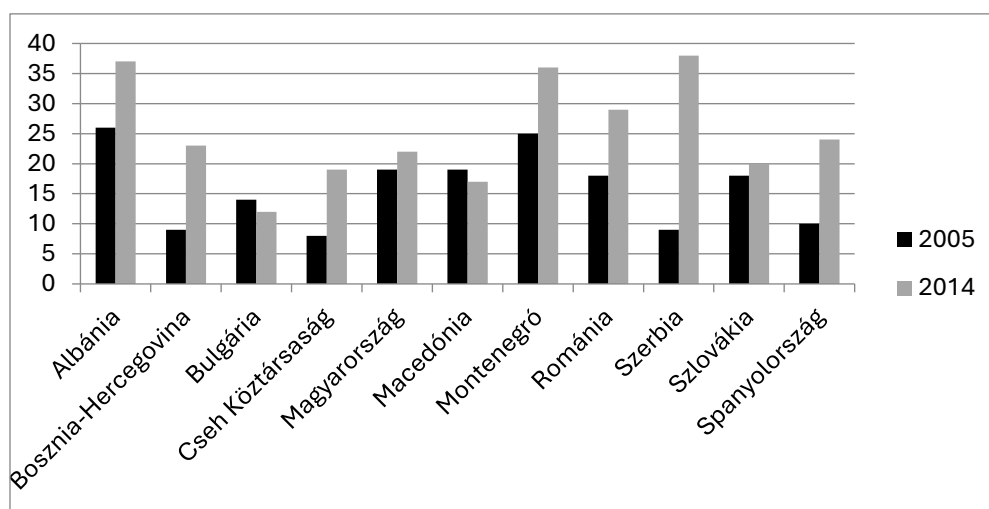
A kelet-közép-európai cigány népesség társadalmi beilleszkedését erősítő projektek közül az elmúlt évtizedek egyik legfontosabb kezdeményezése a Roma Integráció Évtizede elnevezéssel futó program volt. A térség országaiban számos, a cigányság helyzetének javítását célzó projektet, kormányzati kezdeményezést hívtak életre a központi kormányzatok, s ezek hatásának nyomon követésére a „Dekádót” irányító budapesti titkárság olyan mérőmódszert dolgozott ki, amely alkalmas lehet a változások indikálására. Az eredményeket az Évtized lezárulta után nyilvánosságra hozták. Különösebb vizsgálódások nélkül is nyilvánvaló, hogy a cigányság helyzete a felhasznált támogatások ellenére az elmúlt évtizedek során nem javult, hanem romlott.

A roma integrációs index mutató közül az alábbiak vonatkoznak a lakókörülményekre:

- Hajléktalanok aránya
- Vezetékes ivóvíz ellátás nélküli lakásban élők aránya
- Villamosenergia-ellátás nélküli lakásban élők aránya
- Ingatlan tulajdonnal rendelkezők aránya
- Szegregált környéken élők aránya
- Zsúfoltság – egy lakóhelyiségre jutó lakosok száma (fő)

(forrás: Cserti Csapó Tibor: ELILLANT ÉVTIZED III. A cigány, roma csoportok társadalmi integrációjának alakulása a lakhatási körülmények terén a kelet-közép-európai régió országaiban a Roma Integráció Évtizede eredményeinek tükrében. Romológia folyóirat 14., [romologia_14 BELIV FULL.indd](#))

Vizsgáljátok meg, hogyan alakultak a romák lakókörülményei a Roma évtized résztvevő országaiban!

A roma népesség többségi társadalomhoz viszonyított lemaradásának változása a lakhatás területén a Roma Integráció Évtizede Program résztvevő országaiban (2005-2014)

(forrás: Cserti Csapó T. (2017) Elillant évtized III. A cigány, roma csoportok társadalmi integrációjának alakulása a lakhatási körülmények terén a kelet-közép-európai régió országaiban a Roma Integráció Évtizede eredményeinek tükrében. Romológia, No. 14. pp. 110–133. [romologia_14 BELIV FULL.indd](#))

Alkossatok csapatokat! A csapatok olvassák figyelmesen a kapott szövegrészletet, amelyek a rendszerváltás utáni lakhatáspolitikai kísérletek példáit mutatják be! Beszéljétek meg az olvasottakat egymás közt, majd a csapat képviselője ismertesse a szövegrészlet példáit a többi csapattal!

(forrás: Lengyel Gabriella: *Cigánytelepek egykor és ma*. In: Kállai Ernő és Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon - Jelentés 2002–2006. Átszervezések kora. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.*)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/EOKIK/ciganynak_lenni_magyar_oroszagon_jelentes_2002_2006/pages/005_ciganytelepek_egykor.htm

A rendszerváltozás utáni próbálkozások

1.

A 90-es évek közepétől megindult szociálpolitikai lakásépítési támogatást jelentős mértékben vették igénybe a többgyermekes cigány (és szegény) családok. A szocpolos házépítésekénél a cs-házaknál tapasztaltakhoz részben hasonló, részben azoktól eltérő anomáliákat láthatunk. Az építő vállalkozók kulcsátadással, sorozatban építik szívesen a házakat. Az ereszcatorna hiányos, a falak áznak, a lépcsők, a betonaljzat töredezik, a linóleum, padlószőnyeg, járócsempe nincs letéve, a nyílászárók a legsilányabb minőségűek, a fürdőszoba üresen áll, a tetőn szedett-vedett használt cserép. Ennek oka azonban nem kizárólag az építő vállalkozó kapzsisága, hanem a rossz, átgondolatlan, ezért rendkívül pazarló támogatási konstrukció is. A szegény, sokgyerekes családok nem képesek a kötelező önrészt - amely bele van kalkulálva az építkezés költségébe - előteremteni, azt az építő előlegezi meg formálisan. Így jóval alacsonyabb összegből kell kihozni a megadott nagyságú és beosztású épületet. Az építő gyakran úgy gazdálkodik, hogy még némi készpénz is jusson a beköltöző családnak a legszükségesebb berendezkedésre, akik így aztán még kevésbé kérhetik rajta számon a hiányosságokat. Nem lehet csodálni, ha a házak már átadásukkor gyászos állapotban vannak, és néhány év alatt tönkremennek.

Komolyabb jogsértések is előfordulnak. Gyakori, hogy rászoruló családok szocpolos jogosultságát vállalkozók felvásárolják néhány százezer forintért, a támogatást felveszik, a házat felépítik máshol, másnak. Az is megesik, hogy a családok meg-igénylik a támogatást, elkezdődnek az építkezések, majd a vállalkozó eltűnik a pénz jelentős részével. Egész kísértetutcsák alakulnak így ki félig sem kész szocpolos házakból. A városi szocpolos házak a telekárak miatt azokon a területeken épülhettek fel, ahol addig is cigányok (szegények) éltek. Ha a település érdeke úgy kívánta, nyitottak új építési területet kedvezményes árú telkekkel. Ezek a területek a települések szélén, többnyire a már meglevő cigányos lakórészekhez csatlakoztak. Az ilyen utcanyitásokra olyankor került sor, ha a cigányok házai nagyon leromlottak, életveszélyessé váltak, és az önkormányzatnak lépnie kellett valamit, vagy - esetleg ezzel együtt - helyi, kapcsolódó építési vállalkozók érdekeltek voltak az építkezések megindításában.

2.

Időközben több nagyobb városban beindult egy más irányú folyamat is, amelyet a városvezetés eleinte kevésbé tartott ellenőrzése alatt. Részben a szocializmus lakásgazdálkodási sajátosságai, részben társadalmi értékvtás következtében a belső városmag, a történeti városközpont és környezete lassan leromló épületeiből az addig ott lakó jobbmódú réteg fokozatosan kiköltözött előbb új lakótelepekre, majd - vagy ezzel egy időben - villanegyedes övezetbe. A felszabaduló alacsony bérű lakásokba lakáskiutalásra váró többgyerekes szegény és cigány családok költöztek. Mire a városvezetés észbekapott, már jelentősen elszlamosodott az adott járási (kistérségi), megyei igazgatási központ. Születtek tervek, hogy új telepet építenek, és ismét hatósági átköltöztetéssel szabadulnak meg a belvárosi cigány lakosságtól, ezek a tervek azonban vagy pénz hiányában, vagy az ébredező civil ellenállás hatására megghiúsultak. Maradtak az egyéb módszerek, lakbéremelés, hátralék esetén a szolgáltatások gyors kikapcsolása, a díjhátralékos, a tisztázatlan jogviszonyú családok bérői viszonyának felmondása: kolóniákra vagy egyéb, nem ennyire szem előtt levő leromló környék szükséglakásaiba költöztették őket, amelyek többnyire a már létrejött sűrűsödésekben találhatók.

Módosult formában, de nagyjából hasonló folyamat zajlott le a fővárosban is. A városszéli hagyományos telepeket a 80-as évek elejére számolták fel, az ott lakókat a peremkerületek leromló negyedeinek komfort nélküli lakásaiba, szükséglakásaiba költöztették, ahonnan az eredeti lakosság a felépült új lakótelepekre vagy jobb minőségű régi lakásokba költözhetett. Közben folyt egy lassú beköltözés is, a vidékről Budapestre törekvő cigány családok albérletbe, rokonokhoz érkeztek, részben a peremkerületekbe, részben a belső kerületek leromlott lakásállományú területeire. Egyes régi lakónegyedek lebontása után a szisztematikus lakáskiutalások következményeként olyan kisebb körzetek, utcák, néhol egyes nagyobb bérházak, panel lakótelepek különültek el, ahol többségbe kerültek a szegény és főleg cigány családok. Ezzel párhuzamosan a fővárosi eredetű, vagyonosabb (főként zenész) cigány családok már a 80-as évektől kezdve, és azóta fokozott mértékben igyekeznek elköltözni a belső kerületek gettósodó részeiből ugyanezeknek a kerületeknek jobb minőségű részeire, vagy kertvárosias területekre.

3.

A használt házak vásárlása falusias környezetben tulajdonképpen a területi elkülönülés ellenében kellett volna hogy hasson. Sok helyen mégsem így történt, ha a vásárlásokat a helyi tanács közvetítette, irányította. Emellett a kölcsön összege is olcsóbb ingatlanok megvásárlására volt elég, ezek pedig gyakran a település meghatározott helyeire tömörültek. A beköltözések után a települések jó részén kialakult bizonyos egyensúlyi állapot. Viszont egyes helyeken többféle körülmény együttes megjelenése beindított egy sajátos spirált. Ha a falu történeti előzmények következtében sorvadásnak indul, kedvezőtlen földrajzi adottságokkal bír (megközelíthetőség, termőföld, árvíz-, belvízveszély), gazdaságilag hanyatló, depressziós területen fekszik, megindul, majd felgyorsul a magyar lakosság elköltözése, az ingatlanárak nagymértékben lecsökkennek, a közelebbi és távolabbi környékről megindul a - nem csak rokoni szálakkal idekapcsolódó - cigány családok beköltözése, tágasabb, jobb lakást, esetleg gazdálkodási, önellátási lehetőséget remélve. Ezek a remények nehezen teljesülnek, ha a lakóház öreg, és jelentősebb ráfordítás nélkül romlásnak indul, ha a gazdálkodáshoz nincs induló tőkeerő, ha rossz a közlekedés, ha nincs elérhető munkaalkalom, ha gyenge a település ellátottsága.

A cigány többségű falvak számáról becsléseink lehetnek: a 2001-es népszámlálás szerint 10 olyan község volt, ahol a lakosságnak több mint a fele cigány nemzetiségűnek vallotta magát, ezekkel együtt 30 településen haladta meg a cigány nemzetiségűek aránya az egyharmadot. A népszámláláskor kinyilvánított nemzeti hovatartozás a minimumot jelenti, tapasztalatból tudjuk, hogy vannak olyan települések, ahol magas a cigány lakosság aránya, és nem szerepelnek e községek között. A falvak cigányságának települési viszonyai változatosan alakultak településen belül is. A telepélfelszámolási akció valamelyik hulláma kisebb vagy nagyobb mértékben érintette szinte valamennyi falusi települést, ahol cigányok éltek. A cs-lakások vagy a régi telepen, vagy a falu szélső utcáján kijelölt utcasorban épültek, egymás mellett több. Ezek a gyenge építésű házak hamar romlásnak indultak. Már eleve szűkösek voltak, így megjelentek mellettük a szülői családból kiváló fiatal családok kisebb, saját építésű, alkalmi alapanyagból készült házacskaí. A környék értéke lecsökkent, a nem cigány lakosság igyekezett a falu más, rangosabb részére vagy - hanyatló falu esetén - más településre költözni. A megüresedő parasztházakba vagy a régi telep maradványházaiból költöztek családok, vagy a szülőktől leváló fiatal családok kerültek ide, de jöhettek más településről is rokoni szálakkal kapcsolódó családok, amelyeknek a lakóhelyén nem volt elegendő építési, vásárlási alkalom. A szocpolos lehetőség megjelenésekor, akiknek megfelelő életkorú gyermekeik voltak, és elég elszántak voltak belevágni az építkezéssel járó ügyintézésbe és izgalmakba, új házat építettek, vagy a régi helyén, vagy az önkormányzat kijelölte ingyenes vagy olcsó telken. Jobb helyen építési telket venni egy többgyerekes cigány család a legritkább esetben volt képes. Így kialakultak azok a falurészek, amelyek a hagyományos (alaktani) értelemben nem - vagy csak egy részükben - nevezhetők telepnek, mégis a területi etnikai elkülönültség színterét jelentik.

Sajátos kisebb, zárványszerű egységek is megjelennek a településeken. Belterületen, olykor a falu központjában egy nagyobb régi parasztházban több rokon család is élhet, kis melléképületeket is felhúznak, ha elég tágas a telek. Más jellegű, de szintén zárványszerű jelenség, amikor a falu belsejében lévő többlakásos régi cselédházba költöztetnek szükségből cigány családokat. Az eddigiek városias környezetben is előfordulhatnak. Falusias változatok, amikor egy funkcióját veszített közösségi épületben -mint a pásztorház vagy a nem is lakás céljára épült tejház, tűzoltószertár - egy vagy több cigány család él, saját építésű kis házakat is húzva melléje.

26.

A fenti szövegrészekhez tartozik 2-2 kép az alábbiak közül. Mindegyik csapat válassza ki a két megfelelő képet, s annak segítségével magyarázzátok el a szöveg legfontosabb mondanivalóját!

 (forrás: https://kapos.hu/hirek/kis_szines/2010-01-19/szetloptak_a_szocpolos_hazakat.html)	 (forrás: Új Pedagógiai Szemle, https://epa.oszk.hu/00000/00035/00016/1998-05-mu-Lazar-Kedves.html)
1.	2.
 (forrás: https://welovebudapest.com/cikk/2023/08/17/budapest-ferencvaros-balazs-bela-utca-szocialis-lakas-atalakitas/)	 (forrás: https://avm.merce.hu/2021/04/21/20-csaladot-lakoltatna-ki-az-onkormanyzat-a-pecsi-lanc-utcabol/)
3.	4.

(forrás:
https://mandiner.blog.hu/2010/06/21/ciganybunozes_kisebbsgek_es_bunozes_ii?layout=1%3Fdesktop)

5.

(forrás:
https://hvg.hu/itthon/20200818_roma_polgarmesterek_sel_yeb_szendrolad_cserehat_peldakepek_bogdan_laszlo_nyomaban)

6.

Megoldás:

1. szöveg – 1.-2. kép
2. szöveg – 3.-4. kép
3. szöveg – 5.-6. kép

27.

A fenti szövegrészletek segítségével hasonlítsátok össze a 18. század és a 20. század cigányok letelepítésével kapcsolatos elképzeléseit!

28.

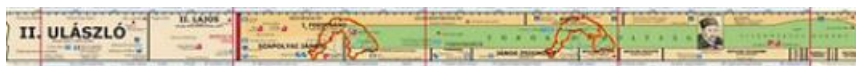
Ábrázoljátok a lenti idővonalon az 1-26. feladatokban feldolgozott egyes korszakokat, amelyek átrajzolták a cigányság települési viszonyait!

- *középkor*
- *felvilágosult abszolutizmus*
- *19. század vége*
- *szocializmus*
- *rendszerváltás*

XV. sz.

XVI. sz.

XVII. sz.

XVIII. sz.

XIX. sz.

XX. sz.

Az alábbi képeken a cigányok lakhatásával kapcsolatos ábrázolásokat láttok. A képek mindig hordozzák alkotóik szándékait is, azt, hogy mit akarnak közölni, megmutatni. Ez nem mindig egyezik a valósággal.

Válasszátok ki, melyik ábrák jellemzik a romantika korszakának cigányképét!
Melyik képek jellemzik a cigányok életmódját a 20. század közepének néprajzi dokumentációin?

Mely képek tartoznak a pártállami korszak propaganda fotói közé?

Mely képek jellemzik a cigány naiv festők látásmódját!

Mi jellemzi az egyes ábrázolásmódokat? Mit akarnak üzeni a nézőnek?
Beszélgetsetek arról, mi a képek üzenetének valós alapja, igazságtartalma!

	
1. Milák Brigitta: A telepen	2. A csengeri cigánytelep, 1953. Takács Lajos felvétele
	
3. Böhm Pál: Cigány család – ca. 1875.	4. Orsós Teréz Szól a muzsika

	
5. Porcsalma, Temető úti cigánytelep, 1950-es évek	6. "Cs"-lakás sor, Szendrőlád
	
7. Csökkent értékű lakások, Bódi László felvétele, Sajókaza	8. Faragó cigányok tanyája . 1901. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen metszete

Megoldás:

Romantikus látásmód:

A 20. század közepének néprajzi ábrázolásmódja:

Szociofotók a pártállami korból:

Naív festők látásmódja:

3. 8.

2. 5.

6. 7.

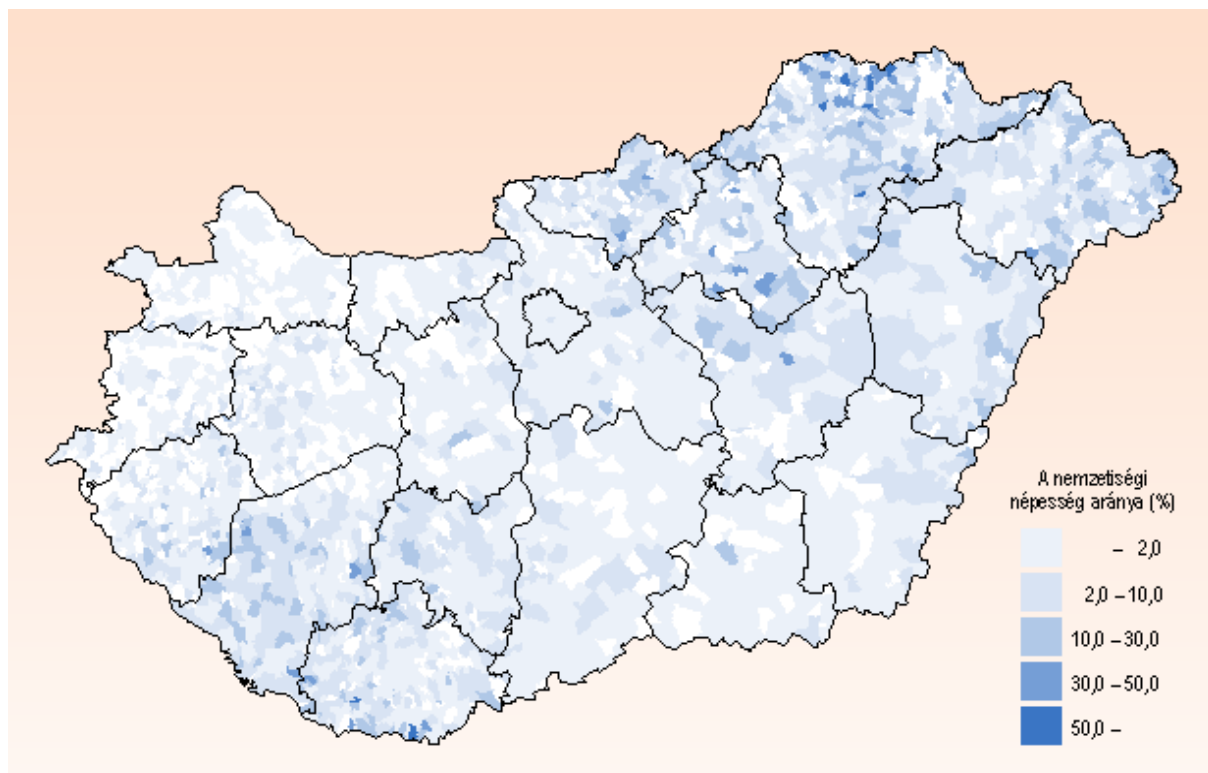
1. 4.

Az alábbi térképek a cigány, roma nemzetiség területi eloszlását mutatják Magyarországon a 2001-es, a 2011-es és a 2022-es népszámlálások adatai alapján.

Mely országrészekben figyelhető meg erőteljesebben a cigányok, romák jelenléte?

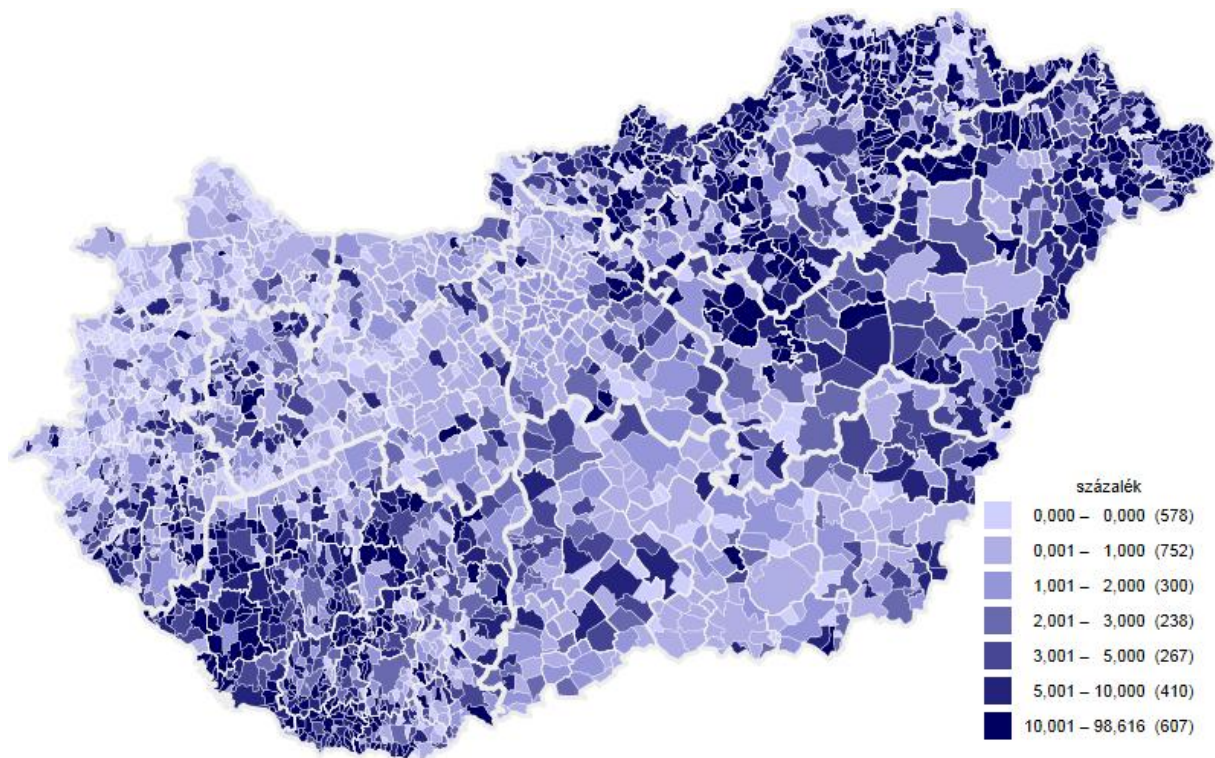
Milyen változások figyelhetők meg?

FigyeljeteK arra, hogy a három térkép kategóriái nem minden esetben egyeznek! Melyik két térképet tudjuk emiatt összehasonlítani?

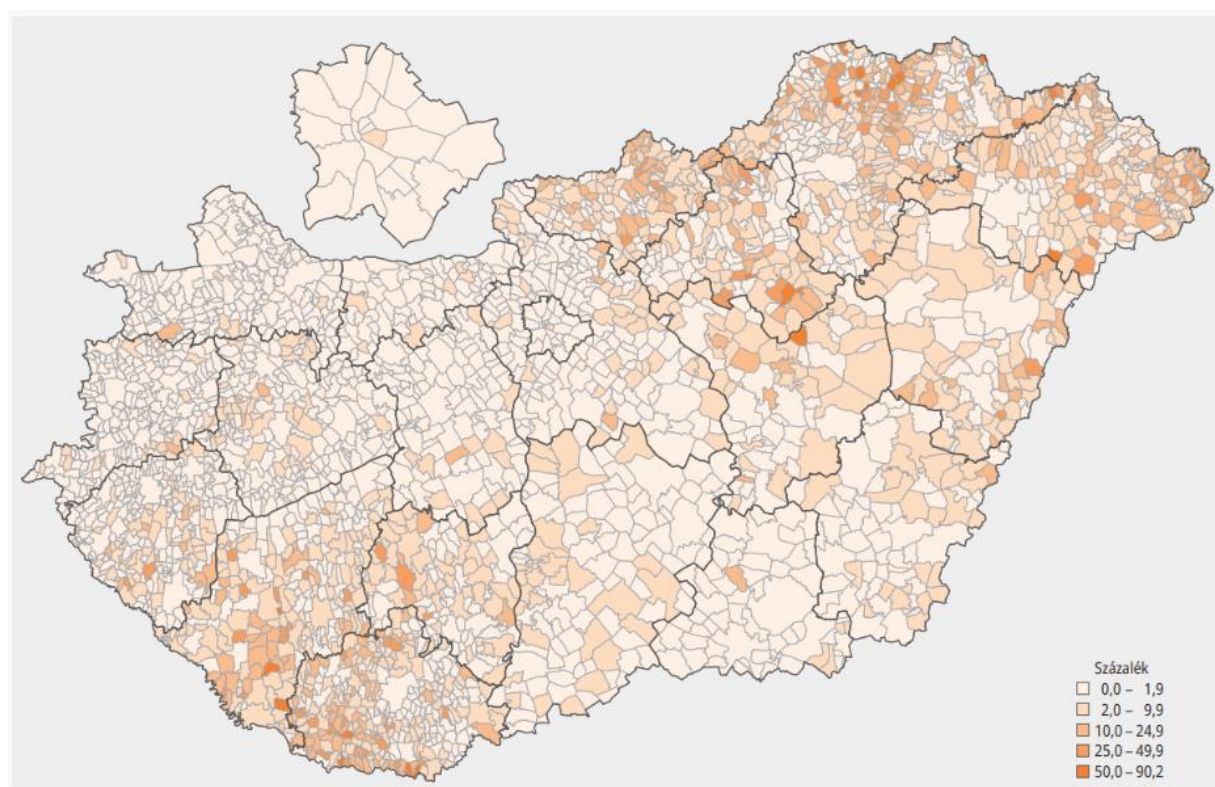

A cigány népesség területi megoszlása (2001)

(Forrás: KSH, 2001. évi népszámlálás)

A cigány népesség területi megoszlása (2011)
(Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás)

A cigány népesség területi megoszlása (2022)
(Forrás: KSH, 2022. évi népszámlálás)